
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.59+331.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-2-1>**Бервено О.В.**

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії та міжнародної економіки
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова

Броницький О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Харківського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом

Berveno Oksana

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Bronitsky Alexander

Kharkiv Institute of Interregional Academy of Personnel Management

ЗАЙНЯТИСТЬ У СТРУКТУРІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ**EMPLOYMENT IN THE STRUCTURE OF LIFE QUALITY
OF THE POPULATION**

У статті розглянуто взаємозв'язок якості життя та зайнятості населення. Обґрунтовано, що найбільш дієвий вплив на зростання якості життя мають заходи регулювання зайнятості населення. Серед основних напрямів впливу зайнятості на якість життя населення виокремлено: формування якості трудового життя, формування доходів населення, сприяння людському розвитку, формування якості соціально-економічного середовища. Доведено, що зростання якості життя населення потребує комплексного підходу до модернізації сфери зайнятості. Обґрунтовано необхідність створення ефективного механізму управління соціально-трудою сферою, спроможного забезпечити зростання показників, які визначають її ефективність: якості трудового життя, продуктивності праці, гідної оплати праці, через які забезпечуються економічний розвиток та якість життя.

Ключові слова: якість життя, зайнятість, якість трудового життя, трудовий потенціал, людський розвиток, доходи населення.

В статье рассмотрена взаимосвязь качества жизни и занятости населения. Обосновано, что наиболее действенное влияние на повышение качества жизни имеют меры регулирования занятости населения. Среди основных направлений влияния занятости на качество жизни населения выделены: формирование качества трудовой жизни, формирование доходов населения, содействие человеческому развитию, формирование качества социально-экономической среды. Доказано, что рост качества жизни населения требует комплексного подхода к модернизации сферы занятости. Обоснована необходимость создания эффективного механизма управления социально-трудою сферой, способного обеспечить рост показателей, определяющих ее эффективность: качества трудовой жизни, производительности труда, достойной оплаты труда, через которые обеспечиваются экономическое развитие и качество жизни.

Ключевые слова: качество жизни, занятость, качество трудовой жизни, трудовой потенциал, человеческое развитие, доходы населения.

The quality of life of the population is one of the most pressing problems, an important indicator of the viability of society. Employment is also one of the most important macroeconomic indicators, reflecting the effectiveness of the functioning of the national economy and having a significant impact on the quality of life of the population. Through the qualitative and quantitative indicators of employment, indirectly and directly, the quality of life of individual segments of society and the population as

a whole is formed. The relationship between the quality of life of the population and the parameters of employment has not yet been fully reflected in scientific research. The aim of the article is a systematic analysis of the multi-vector effect of employment parameters on the quality of life of the population. The most effective influence on the growth of the quality of life has measures to regulate the employment of the population. The article discusses the main directions of the impact of employment on the quality of life. First, employment forms one of the dominant elements of the quality of life - the quality of working life. Secondly, in the sphere of employment there is a predominant formation of incomes of the population, and the level of incomes of the population mainly forms the standard of living, the total well-being. Thirdly, the sphere of employment, with its proper functioning, creates opportunities for the qualitative improvement of man through intellectual and creative development. Fourth, the structural parameters of employment form a socio-economic environment. Of great importance for Ukraine is the achievement of effective employment criteria, which will contribute to the rationalization of the use of human resources and their full involvement in the sphere of social production. For this, it is necessary to create an effective mechanism for managing the social and labor sphere, capable of ensuring the growth of indicators that determine its effectiveness - the quality of working life, labor productivity, decent wages, through which economic development and the quality of life of the population are ensured.

Key words: quality of life, employment, quality of working life, labor potential, human development, incomes of the population.

Постановка проблеми. Якість життя населення є однією з найбільш актуальних проблем сьогодення, дослідженню якої та інструментів забезпечення її зростання присвячено чисельні дослідження науковців, представників різних наукових напрямів та практиків публічного управління.

Якість життя є важливим показником життєздатності суспільства, гармонійності людських взаємин, соціальних і культурних цінностей. Якість життя населення сьогодні є провідною характеристикою розвитку, що відображає кінцевий результат функціонування економіки – добробут населення. Серед важливих макроекономічних показників, що відображають ефективність функціонування національної економіки, перше місце поряд з економічним зростанням займають показники зайнятості та безробіття, саме тому вони мають значний вплив на якість життя населення. Зайнятість на макrorівні являє собою сукупну частку трудового потенціалу країни, що бере участь у суспільному відтворенні, а на мікрорівні – умови реалізації трудового потенціалу індивідів та їхніх груп. Через якісні та кількісні показники зайнятості опосередковано та безпосередньо відбувається формування якості життя окремих верств суспільства та населення у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні економічною наукою накопичено значну кількість аналітичної інформації стосовно якості життя населення. Серед вітчизняних учених, чії праці віддзеркалюють стан сучасної науки з дослідження сутності, складників та механізмів забезпечення якості життя населення слід відзначити В. Базилевича, Л. Ємельяненко, П. Єщенко, М. Кіма, Е. Лібанову, І. Малого, О. Новікову, Я. Остафійчука,

Ю. Петруню, В. Тарасевич, С. Тютюнникову. Значну кількість наукових досліджень вітчизняних учених присвячено й актуальним проблемам зайнятості населення. Так, вагомий внесок у розв'язання цього питання зробили такі дослідники, як О. Грішнова, М. Долішній, М. Кім, А. Колот, І. Малий, В. Мандибура, С. Тютюнникова та ін. Однак взаємозв'язок якості життя населення та параметрів зайнятості ще не знайшов свого повного відображення в наукових дослідженнях.

Метою дослідження є системний аналіз багатовекторного впливу параметрів зайнятості на якість життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих параметрів якості життя населення є його зайнятість. Л. Стрембіцька визначає зайнятість як ступінь участі населення у суспільно-корисній діяльності, його забезпеченість робочими місцями та економічну активність, що засвідчує наявність ресурсів праці в умовах добровільності трудової діяльності [1]. Від її якісних та кількісних ознак залежать ефективність функціонування національної економіки, формування нового технологічного укладу, добробут населення та інші соціальні параметри розвитку. Проаналізуємо основні напрями впливу зайнятості на якість життя.

По-перше, зайнятість формує один із домінуючих елементів якості життя – якість трудового життя. Якість трудового життя є ядром, системоутворюючим елементом, від якого залежить якість життя. Саме тому теоретичні розробки змісту та оцінки якості трудового життя, виявлення причин його низького рівня в економіці України мають вагоме значення для вдосконалення сфери зайнятості, що, своєю чергою, буде сприяти гармонізації соціально-трудова

відносин, підвищенню ефективності трудової діяльності та зростанню добробуту населення. Історично і логічно підвищення якості життя здійснюється за допомогою підвищення якості трудового життя. Відповідно до науково-технічного прогресу умови протікання трудового життя ускладнюються й якісно підвищуються, що додає особливої актуальності сфері зайнятості населення та якісним умовам праці. Однак цей процес протікає вкрай нерівномірно та суперечливо. Забезпечення високих стандартів і якості трудового життя для України сьогодні не тільки побажання, а й вимога часу, необхідна умова формування конкурентоздатної економічної системи. Глибинною сутнісною підставою категорії «якість трудового життя» є людські потреби і ступінь їх задоволення в процесі праці й опосередковано через працю. Якість трудового життя – це ступінь задоволення потреб працівника через трудову діяльність, її рівень формує трудову активність і забезпечує реалізацію трудового і творчого потенціалу працівника, що сприяє більш повному задоволенню його потреб. Якість трудового життя слід розглядати як систему взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою і зовнішнім середовищем елементів. Найбільш значущими для визначення сутності якості трудового життя є такі елементи: якісні умови та зміст праці, гідне місце роботи, можливості професійного зростання, безпечні умови праці, соціальна корисність праці, справедлива винагорода за працю, правова захищеність працівника. Ця категорія є складною, її системоутворюючий характер проявляється у поширенні її дії на всі елементи соціально-трудових відносин та соціально-трудої сфери.

У Доповіді про людський розвиток за 2015 р. «Праця задля людського розвитку» [2] зазначається, що праця – це важливий фундамент як багатства економік, так і багатства людського життя. Важливим виміром, що забезпечує підвищення рівня людського розвитку в процесі трудової діяльності, є якість праці. Стійка праця сприяє розширенню можливостей сучасного покоління, не зменшуючи можливості прийдешніх поколінь, у забезпеченні стійкого розвитку, скороченні й подоланні негативних чинників і наслідків економічної діяльності та невизначеності сучасного розвитку.

Це потребує створення ефективного механізму управління соціально-трудою сферою, спроможного забезпечити зростання показників, які визначають її ефективність: якості трудового життя, продуктивності праці, гідної оплати праці, через які забезпечуються економічний розвиток та якість життя населення. Ефективність механізму управління соціально-трудою

сферою вимірюється також спроможністю подолання кризових наслідків і негативних тенденцій сучасного ринку праці. Для підвищення якості трудового життя значну роль відіграють розвиток та ефективне використання інтелектуального потенціалу працівника, постійне вдосконалення організації праці та стилю управління. Процес формування та розвитку трудового потенціалу залежить від усіх сфер життєдіяльності людини, а від якості трудового життя людини – працездатність працівника, умови для відновлення фізичних і духовних сил для подальшої повноцінної участі у виробництві. Якість трудового життя можна розглядати як результат доцільної взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин із приводу формування і розвитку елементів трудового середовища, які забезпечують необхідні умови для реалізації здібностей людини до праці.

Якість трудового життя є важливим чинником національної продуктивності. Вплив якості трудового життя на національну продуктивність відбувається шляхом формування розгалуженої системи каналів взаємодії. Передусім це прямий зв'язок між рівнем мотиваційних установок людини та результативністю праці. Великий вплив мають також соціальна різноманітність праці, подолання відчуження праці, забезпечення гідної праці як комплексної вимоги до її змісту, умов та одержуваної за працю винагороди. Усі перелічені вище тенденції актуалізують необхідність системного розроблення механізмів управління соціально-трудою сферою.

По-друге, у сучасній сфері зайнятості відбувається переважне формування доходів населення, а рівень доходів населення, головним чином, формує рівень життя, сукупний добробут. Якість життя як головний елемент включає в себе рівень доходів населення та їх диференціацію між різними групами. Рівень доходів населення – один із головних параметрів, що відрізняє рівень задоволення потреб. Доходи не тільки віддзеркалюють матеріальне забезпечення населення, а й можливості задоволення духовних потреб, реалізації людського потенціалу населення. Якщо основна зайнятість не забезпечує достатнього доходу для повноцінного задоволення основних потреб людини на достатньому рівні, то вона вимушена шукати додаткову роботу, щоб збільшувати свій матеріальний добробут, а це додатковий час, який би мав використовуватися як вільний – час для саморозвитку та накопичення людського капіталу. Так, на думку Т. Павлюк, зайнятість населення, забезпечуючи людину певним заробітками і тим самим створюючи можливість задоволення її матеріальних і духовних потреб,

виконує таку важливу соціальну функцію, як самореалізація особи через суспільно корисну діяльність [3].

Стан доходів населення України є незадовільним через низку причин: низьку національну продуктивність, низьку продуктивність праці, нестійкий стан фінансово-кредитної системи, політичну нестабільність, наслідки глобальної економічної кризи тощо. Нижча планка рівня якості життя за показником доходів залежить від розміру прожиткового мінімуму, який покликаний регулювати ефективність механізму оплати праці. Однак повноцінно виконувати свою функцію прожитковий мінімум може тільки якщо він реально відповідає життєвим стандартам. Прожитковий мінімум в Україні істотно відстає від життєвих стандартів у розвинених країнах і включає в себе «мінімальний» набір благ, недостатній для ефективного відтворення робочої сили. Незадовільний рівень оплати праці в сучасній економіці України сприяє розповсюдженню соціально-економічного феномену працюючих бідних, зниженню обсягу заощаджень, а інфляційні тенденції в економіці призводять до зниження реальних доходів громадян.

По-третє, саме сфера зайнятості за її належного функціонування створює можливості якісного вдосконалення людини через інтелектуальний та творчий розвиток протягом усього життя. Якість людського розвитку являє собою компліментарну єдність з якістю життя. Концепція людського розвитку підкреслює пріоритетність ролі людини, визначаючи, що людина – мета економічного зростання, а не його ресурс. Більшою мірою стан суспільства визначається відповідним доступом до ресурсів, що забезпечують людський розвиток та гарантують можливість вести гідне життя. Суперечливість сучасного стану людського розвитку та якості життя населення України можна проілюструвати цілою системою протиріч. За показниками останньої доповіді про людський розвиток (Індекс людського розвитку належить до числа найбільш відомих показників якості людських ресурсів країни), яка щорічно складається фахівцями ПРООН, Україна посідає 88-е місце з показником індексу 0,751 [4]. За останні роки Україна знизилася свої позиції за Індексом людського розвитку, тобто Україні вдалося наростити набагато менше, ніж прогрес інших країн за даний термін. Так, для бідних або порівняно бідних членів суспільства духовні та соціальні цінності можуть бути не тільки недоступні, а й унаслідок низького рівня освіченості не завжди є прийнятними.

Однак наявний людський потенціал надає можливості сформулювати дієву та ефективну

модель соціально-економічного розвитку країни, яка буде органічно відображати взаємопроникнення економіки і соціальної сфери, вбирати в себе комплекс морально-психологічних, етичних і духовних відносин, в якій людський розвиток у всьому своєму різноманітті стане безпосередньою підставою піднесення якості життя. Завданням номер один для держави має стати досягнення максимальної віддачі від її функціонування для всіх членів суспільства. На цій основі держава здатна подолати стихію ринку, створити рівні економічні та соціальні можливості для всіх верств суспільства, забезпечити максимальну соціальну справедливість і вільний розвиток людини. У сфері зайнятості відбувається (або не відбувається за її належного стану) постійне вдосконалення та реалізація людського потенціалу. Саме творчий характер праці, її соціальна значущість та відповідність новим технологічним вимогам створюють умови повноцінної реалізації людського потенціалу. На мікрорівні це задоволеність власними здобутками, від творчої компоненти та соціальної значущості своєї праці, на макрорівні – це новий якісний стан виробничих сил суспільства.

Саме праця, її різноманітність і творчий характер інтегрують у собі частку трансцендентального досвіду людства. Саме їй належить першість у формуванні людини, її постійному вдосконаленні. У трудовій діяльності людини формуються такі компоненти якості життя: характер духовних цінностей, норми поведінки і форми спілкування, зміст та творчі моменти праці й вільного часу, якісний бік умов праці, соціальна ефективність тощо. Науково-технічна творчість є запорукою прогресу сучасної цивілізації, що має забезпечити розвиток людини й якості її життя.

В умовах постіндустріального розвитку формується новий тип трудової мотивації – постматеріальної за своєю суттю, яка спрямована саме на цінності людського розвитку. Для більшості постматеріалістів характерно прагнення власного розвитку та самовдосконалення, досягнення унікальних і соціально значущих результатів. Найбільш актуальними мотивами трудової діяльності такого типу працівника виступають: зміст праці, її творчий характер; розвиток особистих здібностей у процесі трудової діяльності, самореалізація, тобто потреба у самоствердженні та соціальної значущості; наявність вільного часу, який працівник може присвятити саморозвитку та самовдосконаленню. Творчість на відміну від інших видів трудової діяльності не може існувати примусово, вона потребує особливого змісту та умов праці, додаткового вільного часу.

По-четверте, структурні параметри зайнятості впливають не лише на економічні параметри розвитку країни та окремих територій, а й також беруть участь у формуванні соціально-економічного середовища – середовища життєдіяльності людини. «Мета розвитку, – зазначається в Доповіді про людський розвиток 2010 р., – повинна полягати у створенні сприятливого середовища, що дає змогу людям вести довге, здорове і творче життя» [5]. Саме таке життя є основою реалізації життєвих можливостей, максимального розкриття людських здібностей, запорукою економічної та соціальної ефективності господарського розвитку. Якість людського потенціалу стає цільовою функцією публічного управління, що забезпечує економічний розвиток та реальну можливість підвищення якості життя людей.

До організаційного механізму забезпечення якості життя належать категорії «життєвий простір» та «життєвий потенціал», що характеризують сукупність зовнішніх і внутрішніх умов її формування. Життєвий простір являє собою весь навколишній світ (соціально-економічне середовище), в якому розгортається людське життя. Його якість забезпечує людині необхідні для повноцінної життєдіяльності ресурси та умови. Однак ефективність їх використання залежить не тільки від зовнішніх умов, а й від життєвого потенціалу людини. Зайнятість формує не тільки соціально-економічний простір, а й сприяє розвитку життєвого потенціалу людей. Завдяки розвитку сфери зайнятості відбувається перехід до нових технологічних укладів, формується конкурентоспроможність національних економік.

Велике значення для України має досягнення критеріїв ефективної зайнятості, що сприятиме раціоналізації використання людських ресурсів та їх найповнішому залученню у сферу суспільного виробництва. Сучасний стан ринку праці в Україні, на думку дослідників, характеризується переважно негативними тенденціями [6]: скорочується чисельність зайнятих осіб, триває процес закриття підприємств, зокрема через звуження сфери підприємницької діяльності, прогресує міграція найбільш активної частини населення за кордон, значно збільшується рівень внутрішньої, у тому числі вимушеної, міграції населення. Незмінними у негативному сенсі залишаються високий рівень прихованого безробіття, поширення неформальної зайнятості, старіння населення та депопуляція, що значно скорочує чисельність трудового потенціалу України та його можливості [7, с. 200].

Якість трудового життя як системоутворюючий елемент якості життя є головним складником розвитку соціально-трудомих відносин,

провідним критерієм та інтегральним показником ефективності їхнього розвитку. Тільки комплексне і системне дослідження чинників формування якості трудового життя дасть змогу сформувати комплекс дієвих заходів, спрямованих на якісне використання трудового потенціалу, регулювання сфери зайнятості. Однак у сьогodenній Україні, як відзначає О. Мельниченко, більшість людей неспроможні належним чином реалізувати своє право на працю, що актуалізує проблему втручання держави у формування умов використання робочої сили [8, с. 80]. Найбільш дієвий вплив на зростання якості життя населення мають заходи регулювання зайнятості населення. Саме тому такої важливості набувають інституційні чинники впливу на сферу зайнятості та доходів, через які держава сприяє зростанню якості життя. Прагнення до більш якісного життя спонукає в людях творчі сили, створює передумови гармонійного розвитку всіх сфер життєдіяльності людини. Якісне життя стимулює людину до більш плідної діяльності, насамперед трудової, що сприяє подальшому зростанню добробуту. Якість життя як соціально-економічна стратегія створює стійкі передумови для збалансованого гармонійного розвитку суспільства. Саме тому досягнення максимально високої якості життя населення у сучасних неоднозначних умовах стає пріоритетною метою соціально-економічного розвитку і глибокою підставою теоретичного розроблення концепцій соціально-економічного розвитку, заснованого на компліментарності соціального та економічного складників.

Висновки з проведеного дослідження.

Якість життя населення є однією з найбільш актуальних проблем сьогodenня, важливим показником життєздатності суспільства. Через якісні та кількісні показники зайнятості опосередковано та безпосередньо відбувається формування якості життя окремих верств суспільства та населення у цілому. Серед основних напрямів впливу зайнятості на якість життя населення слід відзначити формування якості трудового життя, формування доходів населення, сприяння людському розвитку, формування якості соціально-економічного середовища. Оскільки найбільш дієвий вплив на зростання якості життя населення мають заходи регулювання зайнятості населення, у реалізації економічної політики держави завданнями першорядної важливості повинні стати поліпшення загальних умов зайнятості та відновлення відтворювальної функції оплати праці, розвиток та гармонізація соціально-трудомих відносин як основи подальшого розвитку трудового потенціалу країни.

Список використаних джерел:

1. Стрембіцька Л.Л. Сучасні тенденції ринку праці в аспекті загроз економічній безпеці України. *Економічні горизонти*. 2017. № 1. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ekonomichniy_gorizont/2017/1/15.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
2. Human Development Report 2015: Work for Human Development / United Nations Development Programme. New York, 2015. 288 p.
3. Павлюк Т.І. Зайнятість як економічна категорія: її роль у функціонуванні ринкової економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/6.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).
4. Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
5. Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development / 20th Anniversary Edition. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
6. Мельник І.О., Берднікова О.В. Сучасні тенденції формування ринку праці і зайнятості населення України. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/49.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
7. Котляревська К.Ю. Безробіття та зайнятість: стан і виклики сучасності. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 199–207.
8. Мельниченко О.А. Зайнятість населення: сутність, форми, механізми державного регулювання. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2016. Вип. 1. С. 78–85.

References:

1. Strembitska L. L. (2017) Suchasni tendentsii rynku pratsi v aspekti zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy [Current trends in the labor market in terms of threats to the economic security of Ukraine]. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ekonomichniy_gorizont/2017/1/15.pdf (accessed 20 March 2020). (in Ukrainian)
2. Human Development Report 2015: Work for Human Development / United Nations Development Programme. New York, 288 p.
3. Pavliuk T. I. (2016) Zainiatist yak ekonomichna katehoriia: yii rol u funktsionuvanni rynkovoї ekonomiyi. [Employment as an economic category: its role in the functioning of a market economy]. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/6.pdf> (accessed 20 March 2020). (in Ukrainian)
4. Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update. Retrieved from: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (accessed 20 March 2020).
5. Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development / 20th Anniversary Edition. Retrieved from: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf (accessed 20 March 2020).
6. Melnyk I. O., Berdnikova O. V. (2018) Suchasni tendentsii formuvannia rynku pratsi i zainiatosti naselennia Ukrainy [Current trends in the formation of the labor market and employment of the population of Ukraine]. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/49.pdf (accessed 20 March 2020). (in Ukrainian)
7. Kotliarevska K. (2016) Bezrobittia ta zainiatist: stan i vyklyky suchasnosti. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka [Unemployment and employment: the state and challenges of modern times]. *Social-labor relations: theory and practice*, 2, 199–207. (in Ukrainian)
8. Melnychenko O. A. (2016) Zainiatist naselennia: sutnist, formy, mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання. [Employment of the population: essence, forms, mechanisms of state regulation]. *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine. Series: Public Administration*, 1, 78–85. (in Ukrainian)